

A szellem anarchistája

Mikor esztétika és etika, elmélet és gyakorlat, értelem és képzelet még nem vált ketté, és az alapvető kozmológiai kérdésekben is a szép rend arányai döntöttek, még tudták, hogy Isten mintájára az ember is hármas természetű, s lényének mindhárom alkotója egyformán fontos, nem helyezhető egyik sem a másaik kettő elé, sem fölé. Miként Istenben az Atya, Fiú, Szent Szellem hármasság van, úgy az emberben a test, lélek, szellem hármasság. Az európai szellemisség évszázadaiban ezt tökéletesen elfelejtették, és azóta is – következetesen vagy következetlenül – tévesztik. Csak igen kevesen látják az alapvető hármasság lényegi szerepét. Bár egyre többen szemlélik így (kordivatóból vagy meggyőződésből) a világot, mégsem vált még az egység tudata kollektív szemléleti formává, sem normává, így kevésnek érezhető az ezzel és a hasonló kozmológiai elképzelésekkel való, mégoly gyakori, mindennapi szembesülés is. Az érzéki testiség, a lelki érzékenység és a szellemi erő egységéből aztán egy egész, önálló világ teremthető. Ebben, a lehetőségek szintjéről néha a megvalósulásba átcsapó világban fogant, ennek a világnak a létezője *A tágra nyílt szem*, Földényi F. László legutóbbi esszékötetete.

Hamvas Béla mutatott rá arra, hogy miért jött létre az esszé, ez a jellegzetesen európai irodalmi műfaj. Az ún. történeti Európa szellemi hagyományaitól teljesen eltérő igazságok korában, amikor megszületett a regény, „létrejött” az irracionális szám, a Föld kigömbölyödött, és a reneszánsz neoplatonikus világ kiismerhetetlenné és kaotikussá vált, a gondolkodók *kísérletekbe* bocsátkoztak a szellem addig földérintetlen területein. Bár a klasszikusnak nevezhető európai „gondolati” formák hasznavehetetlenségük és

elavultságuk ellenére tartották (és tartják ma is) hatalmi pozíciójukat, a széttöredezett világ résein beszivárgott egy új, régebbi rend fénye, ami azóta is csordogál az újabb és újabb réseken. Persze a *kísérletek* igazságtartalmaira máig áll, amit Szent Pál mondott Jézus igéiről: bolondság a görögöknek és botrány a zsidóknak.

Az esszéírók a szellem anarchistái ilyenformán. A szellem érdekében a szellem egyeduralmát akarják megtörni a hármasság uralomnélküliségének elérésére, hogy minden „visszakerülhessen” a helyére. Maga a szö szerkezet, *A szellem anarchistái* a Földényi-kötet egyik esszéjének címe, míg egy másik *A testet felszabadító bécsi akcionizmus* címet viseli, látható tehát, hogy test és lélek, szellem feltétlen egyenrangúságát tételezik ezek a szövegek. Néhol, úgy tűnik, túl nagy teret engedve az érzelkek felszabadító uralmának, sőt, a különböző szexuális és gondolati perverzióknak, melyekkel azonban pusztán az ember végtelen esendőségét, emberi és gyenge létére erős voltát szemlélteti az író a Genet-től az özönvíz előtti embereken keresztül Vajdáné Bartos Rozáliáig terjedő példatárával. Ezek a szövegek, melyek a gyűjteménytől, abban elfoglalt helyüktől függetlenül is olvashatóak, úgy, mint egy verseskötet különálló költeményei, korábban különböző sajtóorgánumokban már megjelentek. Egyedül is megállják a helyüket, saját mondanivalójuk van, együtt mégis rendelkeznek azzal a fontos többlettel, amelyre főntebb utaltam. A verseskötetek mintájára talán ciklikusnak is nevezhető az a besorolás, mellyel Földényi F. László esszéit csoportosította. Az 1990 és 1994 közti négy év termései ezek a művek, melyekre nagy hatással lehetett az az idő, melyet írójuk Németországban, Berlinben eltöltött. A kötetet megosztó hat esszéciklus közül három egytagú, és a többi egymástól is igen eltérő számú *kísérletet* tartalmaz, ezek azonban egyértelműen besorolhatók az adott csoport címéül választott esszé gondolatáramába. A szerelem, az Isten, a szellem, a művészet, a halál és az álom fogalmai köré sűrűsödik az egyes részek mondanivalója, s az ezeken belül található esszék számosságát valószínűleg egyedül az írói mondanivaló bősége szabta meg. Rendkívül szubjektív, de vállaltan az a szövegek hangvétele és engedve-mondó, vagyis éppen azzal kelti fel a fogékony olvasó érdeklődését, hogy hagyja annak gondolatait szabadon kalandozni a különböző szövegtestekben. A befogadó megteheti, hogy egy írást többször is elolvas, másból esetleg csak részleteket, vagy hosszabb időre „pihenni” hagy egy-két esszét, talán csak végül, a teljesség kedvéért olvasva el őket. Belekezdhet bármelyikbe, de könnyen előfordulhat, hogy nem azt fejezi be, amit elkezdett, mégis érteni fogja a szöveget, elér hozzá a tartalmi mondanivaló a formai töredékesség, pontosabban a fragmentális befogadás ellenére is.

Ezt a könyvet nem lehet gyorsan olvasni. Viszont bárhol és bármikor lehet olvasni. Kicsit olyan, mint Hamvas Béla megálmodott-megvalósított babérligetkönyve, melyet szerzője étkezéshez és melázáshoz, a kontempláció kissé korcsosult, de talán éppen ezért jellegzetesen európai formájához ajánlott.

Bár megszakítja a Földényi-esszék olvasásának folyamatosságát, mégis tanulságos a Földényi-Radnóti vita (mely a *Holmiban* zajlott) főbb részének beemelése a kötetbe, mert általa nyilvánvalóvá válik az esszékről, az esszéműfajról többé-kevésbé általánosan vallott felfogásnak és magának az esszé műfajának az alapvető ellentéte, az a kettősség, melyre éppen Földényi mutatott rá *A túlsó parton* című esszékötetében (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1990.) szereplő *Hamvas Béláról* című esszéjében. Az erős kritikával illetett, de mesterként felvállalt magyar gondolkodó műveiről elmélkedve valójában az esszének, ennek a törvénytelen és öntörvényű műfajnak a szabályait, pontosabban (határtalan) határait jelöli ki. Esszéhez közeledni talán csak úgy lehet, mint a vadon élő szarvasokhoz, a szép és érzékeny nőkhöz, virágokhoz, borokhoz. Ha lerohanják, megretten és eltűnik,

elhagy, ha letépjük, elhervad, ha habzsoljuk, semmit nem ér, és nem érzékelünk belőle semmit. De legfőképpen: ha boncolgatva, scientifista módon próbáljuk „megérteni”, akkor kudarcot vallunk. Öt évvel ezelőtti Hamvas-kritikájához ő maga is igazodik. A számtalan általa megengedhetőnek tartott beszédmód és módszer között keresem sem találnánk az imperatív stílust, a kizárólagosság hangoztatását. Ha Földényi lázadó, akkor alázatával és a téma, a művészet, a mindenkori emberi iránti feltétlen tisztelettel lázad. Lenyűgöző tárgyismeret jellemzi a szakirodalommal bőségesen alátámasztott, mégis könnyed és elegáns gondolatárammal megkomponált szövegeket. Ami miatt mégis botrányosnak tűnhetnek *kísérletei*, az néhol a témaválasztás kendőzetlen őszintesége, más-hol azok a logikai-szövegszerkezeti megoldások, melyek a Biblia megírása óta szinte teljesen kivesztek az európai írásművészetből és filozófiából. Közülük csak egy, de véleményem szerint igen lényeges az a paradoxon, mely Hamvas esszéiről művészetére is jellemző volt, bár Földényi F. László lényegesen kisebb mértékben él ezzel a módszerrel, és inkább a szövegköztiségben alkalmazza, nem bontva meg vele az adott írásmű egységét. Paradoxonjai néha a szó szoros értelmében bibliaiak, mivel az Ószövetség történeteit boncolgatva együttérez a lázadó angyalokkal és a társukul szegődött emberiséggel is, ugyanakkor a végtelen isteni kegyelem és szeretet nyugalmát és az ennek elérésére folytatott kíméletlen küzdelmet is pozitívumként írja le, elvárásként állítva az ezredvégi emberiség elé. Munkájában fontos szerepük van azoknak a gondolkodóknak, akiket elődjeinek tekinthet. A skála egyrészt a már említett Hamvas Bélától Jacob Taubesen és Tábor Belán keresztül Szabó Lajosig terjed, másrészt Földényi az, aki esszéivel visszaadja a dilettantizmus méltóságát is, mikor Vajdné Bartos Rozália emlékiratairól számol be. Azzal, hogy szabad utat enged az amatőrizmusnak és a műkedvelő dilettantizmusnak is, felmutatja az azt kiváltó súlyos egzisztenciális problémákat, mint okokat, megint csak az emberi hármasságot vázolja fel, mivel eszerint minden embernek természetadta joga bármilyen műalkotást hagyni maga után. Fontos megállapításokat olvashatunk korunk és a közelmúlt képző- és építőművészetéről, egyes ilyen tárgyú esszéit oktatási segédanyagként vagy hivatkozási alapként is lehetne használni alaposságuk és megokoltságuk miatt. Szubjektív benyomások és pontos zeneelméleti felismerések határán egyensúlyozva ad objektív képet Cage zenéjéről, palettáján a filmművészet és a színház Genet kísérleti filmjével, Jarman *Wittgenstein*jével és Jeles András misztériumjátékával egyaránt képviseltetik. Széles befogadói horizont és jelentős közlői érzékenység jellemzi Földényi F. László esszéművészetét, a legfontosabb megállapítás azonban talán az univerzalitás műveivel kapcsolatban. Nem pusztán témaválasztásában, hiszen abban „csak” sokrétű. Sokkal inkább mondanivalójának kifejezésében, pontosabban annak módjában. Formailag sokoldalúak *A tágra nyílt szem* esszéi. Található itt eretnek Bibliamagyarázat (*A bárkából kiszorultak, A teremtés úrje*), levél (*Levél hermeneutika-ügyben, A testet felszabadító bécsi akcionizmus [Válasz Radnóti Sándornak]*), álmoleírás (*A tágra nyílt szem*), szubjektív olvasói vallomás (*Határ Győző könyve [Özön közöny], Éjszakai vers [Szabó Lőrinc: Körúti éjszaka]*) és recenzió (a legtöbb szöveg ilyen a kötetben). A számtalan formai bravúr mögött azonban éppen azok a kérdések rejtőznek, melyeket talán a legtöbbben kutatnak egy új-régi egység határmezsgyéit tapogatva szellemi megismerés, lelki érzelem és érzéki tapasztalat; álom és ébrenlét kapui között: „elképzeltető-e, hogy egyszer valamikor ébren kezdjek álmodni? Lesz-e olyan pillanat, amelyben a tiszta álom s a tiszta éberség eggyé válik, s az életem hézagatlan lesz? Vagy lehet, hogy nem ez az élet alkalmas erre?” (*Jelenkor*, 1995.)

Halman László